

Araştırma Makalesi (Research Article)

Egemia, 2021, 9: 119-140

Selver DİKKOL¹

Orcid No: 0000-0002-1918-6795

¹ Doktor

sorumlu yazar: selverdikkol@gmail.com

Anahtar Sözcükler:

Çevrimiçi Gruplar, İletişim Pratikleri, Bourdieu, Doxa, Ayrım Stratejileri.

Keywords:

Online Groups, Communication Practices, Bourdieu, Doxa, Distinction Strategies.

Çevrimiçi Grup İletişiminde Doxanın Üretimi ve Üyeler Arasında Beliren Ayrım Stratejileri

Doxa And Distinction Strategies At Online Group Communication

Alınış (Received): 06.09.2021

Kabul Tarihi (Accepted): 10.10.2021

ÖZ

Bu çalışma, çevrimiçi gruplarda ortaya çıkan ve üyeler arasında gelişen iletişim pratiklerini Bourdieu'nün alan teorisi bağlamında ve doxa ile ayrım stratejileri ekseninde ele almaktadır. Çevrimiçi gruplar, benzer ilgi alanları ve belli başlı konular etrafında bir araya gelen üyelerin oluşturduğu iletişim ve destek ağlarıdır. Çalışmanın amacı, bu gruplara katılımı değerli kılan unsurları belirlemek ve üyelerin bu unsurlara yönelik algı şemalarını doxa nosyonu çerçevesinde çözümlenerek üyeler arasındaki ayrım stratejilerini belirlemektir. Çevrimiçi gruplarda iletişim pratiklerini konu alan çalışmada üyeler, Bourdieucü anlamda birer fail olarak konumlandırılmış; sermaye, çıkar ve doxa kavramları çerçevesinde failerin pratikleri değerlendirilmiştir. Çalışmanın amacı doğrultusunda bir Facebook grubu örneklem olarak belirlenmiş ve grup üyeleriyle gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler yoluyla veri toplanmıştır. Elde edilen veriler nitel veri analiz programı MAXQDA-2018 ile analiz edilerek betimsel olarak yorumlanmıştır. Bulgulara göre çevrimiçi gruplarda yer alan üyeler, grupta geçerli olan sermayeler ekseninde sahip oldukları çıkarları (illusio) korumak adına sorgulanmayan inançlar ve doğal biçimde işleyen algı şemaları üretmektedir. Çevrimiçi gruplarda doxanın varlığını gösteren bu pratiklerin, diğer yandan üyeler arasında nesnel ayrımlar da doğurduğu görülmüştür. Bu ayrımlar, grubun kültürel sermayesi ve grup kuralları çerçevesinde üretilmiş; üyeler arasında sembolik iktidar ilişkilerinin kurulmasına yol açmıştır. Çalışmada, doxa kavramının içerdiği muhafaza etme (doxanın yeniden üretimi), izleme (doxaya geri dönme talebi) ve bozguna uğratma (heterodoksi) stratejilerinin çevrimiçi gruplarda üyeler tarafından (yeniden) üretildiği sonucuna varılmıştır.

ABSTRACT

This study discusses communication practices of online groups' members in the context of Bourdieu's field theory and the distinction strategies emerged by doxa. Online groups are communication and support networks in which members come together around similar interests and major topics. Within the framework of doxa the aim of the study is to determine the factors that make participation in these groups valuable and analyse the perception schemes of the members towards these factors and distinction strategies among the members. In the study, online groups' members are positioned as agents in Bourdieu's sense, and practices of agents are examined within the framework of capital, interest, and doxa. In accordance with the aim of the study a Facebook group was determined as a sample and data was collected through in-depth interviews with group members. The data were analysed with the qualitative data analysis program MAXQDA and interpreted descriptively. According to the findings, members of online groups produce unquestioned beliefs and naturally functioning perception schemes in order to protect their interests (illusio) in the axis of the capitals prevailing in the group. These practices, which show the existence of doxa in online groups, have also been observed that the doxa creates objective distinctions between members. These distinctions have been produced within the framework of the group's cultural capital and group rules, and they have led to symbolic power relations between the members. The study was concluded that the conservation (doxa), succession (orthodoxy), and subversion (heterodoxy) strategies in doxa were (re) produced by the members of online groups.

* Bu çalışma; "Bourdieu Sosyolojisi Bağlamında Çevrimiçi Grupların İletişim Pratikleri (2021/Mersin Üniversitesi/ Danışman: Doç. Dr. Hakan ERKİLİÇ)" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Bilgisayar ve internet teknolojilerine dayalı medya araçları günümüzün kişiler arası iletişimde belirgin bir yerde durmaktadır. Yeni medya kavramı ile tanımlanan ve bilgisayar destekli olan bu ortamlar, bireylerin rutin aktivitelerinde (film izleme, müzik dinleme, haberleşme, vb.) belirgin farklılıklar yaratmış ve kişiler arası iletişimde dijital ortamların kullanımını gündelik bir pratik haline getirmiştir. Medyanın teknoloji ile olan tarihsel ve süreğen bağının bir parçası olan yeni medya ortamları, iletişimin çevrimiçi olarak gerçekleşmesinin koşullarını üreterek zaman ve mekân bağlamında daha akışkan ve mobilize bir iletişim biçiminin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Zaman ve mekân sınırlamasının bulunmaması ve hızlı bir iletişim formu sunması bakımından bu haliyle çevrimiçi ortamlar, iletişim biçimlerini önemli ölçüde etkilemekte ve bireylerin iletişim tercihlerinde etkili olmaktadır. Bu iletişim biçimlerinden en etkilisi kuşkusuz sosyal medya olmuştur. Kişilerarası iletişim kurmada günümüzün tercih merkezi haline gelen sosyal medya, zaman ve mekân mefhumlarından bağımsız olarak, yerel ve küresel ölçekte ağlar kurabilme olanağını kullanıcılara sunmaktadır. Çevrimiçi iletişimin erken sayılabilecek dönemlerinde başlayan grup tabanlı çevrimiçi uygulamalar bu ilk ağlar arasında tarihsel olarak yerini almıştır. Sosyalleşen medyanın katılım, etkileşim ve dayanışma temelli tezahürlerini bünyesinde barındırması bakımından çevrimiçi gruplar, medya ve iletişim alanında araştırmaya değer konular arasında girmiştir.

Çevrimiçi grupların iletişim dinamiklerinin sahip olduğu değişkenleri konu edinen bu çalışmada, çevrimiçi gruplara üye olmayı değerli kılan sermayeler tanımlanarak, üyelerin bu sermayeleri koruma stratejilerinin ortaya çıkarılması amaçlanmaktadır. Bourdieu'nün alan teorisinde yer alan sermaye, çıkar ve doxa kavramlarının ilişkisel olarak ele alındığı çalışmada, çevrimiçi gruplardaki üyelerin gerek gruba gerekse birbirlerine yönelik algı şemaları sorunsallaştırılarak çözümlenmektedir. Çalışmada, üyeler arasında tezahür eden ve grubun sermayeleri etrafında şekillenen güç ilişkileri ile ayırım pratikleri açıklanarak sınırlı bir alan olan çevrimiçi gruplarda iletişimin yönü irdelenmektedir.

Nitel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada, saha araştırması yoluyla toplanan veriler kategorileştirip kodlanarak yorumlayıcı bir yaklaşımla çözümlenmiştir. Saha araştırması, Facebook'ta bir grup olan BYBO (Beşer Yapım Bakım Onarım) örneklemini kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Grubun yaklaşık kırk bin üyesi bulunmaktadır ve kapalı bir gruptur. Grubun temel konuları arasında bebek bakımı ve çocuk sağlığı yer almaktadır ancak bunun dışında grupta, farklı pek çok konuda tartışmalar ve fikir alışverişleri yaşanmaktadır.

Üye sayısı, paylaşımların yoğunluğu ve gruptaki aktif iletişim, grubun araştırma için belirlenmesinde önemli bir rol oynamış, grubun sahip olduğu içerik yoğunluğu çalışma için gerekli olan nitel verinin elde edilmesini sağlamıştır.

Gruba üye olan otuz yedi ile yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen veriler MAXQDA-2018 nitel analiz programı ile kodlanarak sermaye, doxa ve ayırım stratejileri bakımından kategorize edilip kuramsal arka plana yaslanarak tartışılmıştır. Çevrimiçi gruplarda görülen sermaye biçimlerini tanımlayarak, grupta yer alan failer arasındaki ilişkileri doxa nosyonu ekseninde ele alan çalışmada, betimsel analiz yapılarak, ilişkiler belirlenen kuram çerçevesinde derinlemesine çözümlenmektedir.

Çalışmanın ilk bölümünde çevrimiçi iletişim, sosyal medya ve çevrimiçi grupların tarihsel gelişmeleri ile Bourdieu'nün alan kuramı ve doxa nosyonu ele alınarak kuramsal alt yapı çizilecektir. Bu yapıya bağlı kalarak ikinci bölümde doğrudan görüşmelere dayalı olarak çözümlenmeler yapılacaktır.

Çevrimiçi İletişim

Çevrimiçi iletişim, medya alanının tarihsel izleği içerisinde yerini alan yeni medya teknolojilerinin gelişimine bağlı olarak ortaya çıkan iletişim biçimlerinden birisidir. Teknolojinin ilerlemesiyle dijitalleşen medya, analog medya üretim ve dağıtım zinciri bakımından kendinden önceki ortamlardan ayrılmış ve 'yeni medya' olarak tanımlanmıştır. Her ne kadar bu ortamlar 'yeni' sıfatıyla birlikte kullanılsa da esasen teknolojiyle birlikte tarihsel, toplumsal ve kültürel bir dizi değişimin ürünüdür. Ancak medya araçlarının gelişim ve ilerlemesinde itici güç konumunda olan teknoloji, diğer unsurlara göre yeni medyaların anlaşılmasında ağırlık merkezi olarak işlev görmektedir. Tarihsel şamalar biçiminde ele alınan endüstriyel üretim aşamaları (*Endüstri 1.0-Endüstri 4.0*) medya ve teknoloji arasındaki ilişkiyi belirgin olarak göstermektedir. Yeni medya teknolojileri endüstriyel üretimin tarihsel izleğinde daha çok üçüncü ve dördüncü düzeyde yer almaktadır. 1980'lerde analog medyadan dijitale geçiş süreci *Endüstri 3.0* ile ifade edilmekte; internet ve yeni medya araçlarının bütünleşmesiyle birlikte *nesnelere interneti* olarak da tanımlanan dönem ise yapay zekâ veya siber-uzay gibi girişimleri de içeren *Endüstri 4.0* biçiminde tanımlanmaktadır (Yin, Stecke & Li, 2017: 6; Oztemel & Gursev, 2020: 129; Bigliardi, Bottani & Casella, 2020: 323).

Özellikle mikrolaşmaya dayalı yeni iletişim teknolojileri ile birlikte yaygınlaşan ve internet ile uyumlu olan akıllı iletişim araçları (cep telefonu, kol saati, tablet, vb.) kullanıcılara kolay, hızlı ve anında geri bildirim sağlayan iletişim olanakları sunmuştur. Bu yönüyle yeni

medya araçları, çevrimiçi iletişim için altyapı sağlarken, kişilerarası bağlantı kurma işlevini ise internet teknolojileri üstlenmiştir. Ancak yeni medya araçları ile internet arasındaki bağın kullanıcı tarafından anlaşılır olmasını sağlayan dil web teknolojileriyle mümkün hale gelmiştir. Dolayısıyla çevrimiçi iletişim; yeni medya araçları, internet ve web teknolojileri gibi birbiriyle doğrudan ilişkili olan üç temel bileşene sahip bir pratiktir.

Web teknolojileri, tıpkı yeni medya araçlarında olduğu gibi, bir dizi tarihsel-teknolojik gelişim evreleri geçirmiş ve halen geçirmektedir. Web 1.0, oldukça yavaş, iki yönlü iletişimi desteklemeyen ve yalnızca istemci tarafından başlatılabilen salt okunur bir modele sahiptir. Web 2.0 dönemine geçildiğinde kullanıcılar artık sadece içeriği okumakla kalmayan aynı zamanda çevrimiçi olarak içerik yazan, mevcut içerikleri değiştirebilen ve güncelleyen konumdadır. Web 2.0 ile kullanıcılar arasında etkileşim, kolektif bilgi üretimi ve ağ oluşturma pratikleri görülmeye başlanmıştır. ‘Sosyal web’ olarak da tanımlanan Web 2.0, çevrimiçi iletişimin temellerinin atıldığı dönem olma özelliğini taşımaktadır. Web 3.0 ise makineler arasındaki entegrasyonun geliştiği, mobil internet sağlayıcılarla çevrimiçine erişimin kolaylaşmış yaygınlaştığı bir dönemi kapsamaktadır. Web 4.0’da yapay zekâ temelli algoritmalarının ön plana çıktığı, insan aklı kadar güçlü bilgisayarların ve arttırılmış gerçeklik uygulamalarının görüldüğü dönem olarak tanımlanmaktadır (Choudhury, 2014: 8099-8100; Nath, Dhar & Basishtha, 2014: 88-89; Aghaei, Nematbakhsh & Farsani, 2012: 8).

Endüstriyel üretim ile web teknolojilerindeki bu gelişmeler çevrimiçi iletişimin çoğunlukla tekno-belirlemci açıdan izahını içermektedir ancak bu iletişim biçimi aynı zamanda toplumsal ve kültürel dinamiklere de sahip olan bir pratiktir. Bu anlamda yeni medyanın sağlayıcısı olduğu çevrimiçi iletişim, ‘yeni’ bir olgu veya mecra olmanın ötesinde, kişilerarası iletişimde ve iletişim alanında sürekli halde bulunan gelişim ve değişimlerin yansımalarından birisidir.

İletişim tarihi içerisinde çevrimiçi teamüllerin yerini süreklilik kapsamında tanımlayan *yakınsama* kavramı, genel olarak iletişim biçimlerinde daimî olan eksen kaymalarını anlamak adına önemlidir. Yakınsama, çoğunlukla farklı dijital ortamların birlikteliği veya entegrasyonu olarak tanımlanan ilk anlamının ötesinde, esasen süregelen bir medya kültürünü temsil etmektedir. Yeni medya araçları çerçevesinde yakınsama kavramını tartışan Jenkins’e göre (2006: 11), analog medya ile yeni olarak tanımlananlar arasında bir ayırmadan çok benzerlik bulunmaktadır; bu benzerlik ise içeriktir. Literatürde ‘bilgisayar aracılı iletişim’ olarak tanımlanan süreç, bilgisayar destekli medya araçlarının birer iletişim ‘aracı’ olarak kullanılmasını vurgulamakta; bu medyanın iletişimdeki rolünü göstermektedir. Dolayısıyla

iletişim kurmak amacıyla kullanılan dijital ortamları, kendinden önceki medya biçimlerinin yakınsaması, hibritleşmesi, dönüşüm geçirmesi veya yer değiştirmesine ortam hazırlayan araçlar olarak kabul etmek mümkündür (Lister vd, 2009: 57). Yeni medyayla içeriğin üretim ve tüketim kanalları çeşitlenmiş, genişlemiş ve farklılaşmıştır; içeriğin dolaşımı teknolojik bakımdan birbirinden ayrılan analog ve yeni medya arasındaki ilişkiyi iletişim kültürü bakımından birleştirmiştir. Kuşkusuz çevrimiçi iletişim pek çok bakımdan özgül dinamiklere sahiptir ancak ortaya çıktığı dönem itibariyle yeni olarak görülen her medya aracı için benzer bir durum geçerli olmuştur. Yakınsama kültürü, birbirini takip eden süreçler boyunca iletişimin yönünde belirleyici olan medya araçlarını içeriğin üretimi, dolaşımı ve tüketimi bağlamında değerlendirmektedir. Manovich'e göre de (2002: 19) yeni medya, bilgisayar ve medya teknolojileri olarak belirlenen iki ayrı tarihsel yörüngenin birleşimini temsil etmektedir. Farklı amaçlarla üretilen ilk bilgisayarlar, hızlı sayılabilecek bir gelişim döneminden sonra günümüzün aşına olunan biçimini almıştır. Bu anlamda Manovich'in vurguladığı üzere (2019), kendi tarihsel gelişimini sürdüren bilgisayar teknolojileri ile medyanın tarihselliği kesişmiş, yeni medya araçları ara yüz, kullanıcı türevli içerik, etkileşim, ağ ve hipermetinsellik gibi kendine özgü unsurlarla kişilerarası iletişimde yerini almıştır. Özellikle kullanıcı türevli içerik ve etkileşim, hem içerik üretiminin hem de tüketiminin bir aradalığını sağlayarak kullanıcıların üretici/kullanıcı olarak çevrimiçi ortamlarda konumlanmasına olanak tanımıştır (Bruns, 2009; Grinnell, 2009). Bu yönüyle kullanıcı türevli içerik, aynı zamanda kullanıcıların içerisinde yaşadığı kültürü de aktardığı ve paylaştığı sosyolojik bir formdur. Bilgi üretimi ve paylaşımın temel dinamiğini oluşturan kullanıcı türevli içerikler, sosyal ağların ve kültürün kesişim noktasının önemli bir unsurudur (Wyrwoll, 2014; Hyde vd. 2012). Kullanıcı türevli içerik ve sosyal ağların kurulmasına zemin hazırlayan bu unsurlar, web teknolojilerinin gelişim aşamalarını takiben değişim halinde olmuş ve günümüzde aşına olunan sosyal medya platformlarını yaratmıştır. Doğrudan iletişime dayalı bu uygulamalarla birlikte yerel ve küresel ağ oluşturma, mevcut ağlara dâhil olma ve etkileşime dayalı yapısıyla sosyal ağlar, çevrimiçi iletişimde önemli bir yere sahiptir.

SOSYAL AĞLAR VE ÇEVİRİMİÇİ GRUPLAR

İnternete erişimin yaygınlaşması ve internete bağlı akıllı teknolojiler ile birlikte mobilize olan çevrimiçi iletişim, günümüzde Twitter, Facebook, Instagram gibi dünya genelinde kullanılan platformlar ile birlikte anılmaktadır. Sosyal ağlar üzerinden bağlantı kurmak, bilgisayar ve internet teknolojilerinin bir araya geldiği ilk dönemlerden itibaren var olsa da platform ve site tabanlı sosyal ağlar 90'sanlı yılların başında görülmeye başlanmıştır

(Taprial & Kanwar, 2012: 18-20; Hill, Dean & Murphy, 2013: 6-10). Hızlı sayılabilecek bir biçimde yaygınlaşan ve kullanılan sosyal ağlarda kişiler, oluşturdukları profil hesaplarıyla ağlara katılım göstermeye başlamış, haber almadan bilgi paylaşımına, içerik üretiminden oyun oynamaya kadar akla gelebilecek pek çok konuda çevrimiçi olarak iletişim halinde olmuştur. Sosyal ağ platformlarının sağladığı iletişim biçimi daha önce deneyimlenmemiş bir temelde ilerlemesine rağmen esasen bireyler arasında hâlihazırda var olan iletişim kurma ihtiyacına dayandığını söylemek mümkündür. Bireyler arasında kurulan iletişimin sürekliliğini, araç değişse dahi değişmeyen amaç olarak bağ kurmayı Van Dijck, ‘bağlantı kültürü’ olgusuyla açıklamaktadır. Sosyal ağ platformlarının tümünü sosyal ve kültürel normları besleyen ve onlardan beslenen bir medya ekosistem olarak tanımlayan Van Dijck, bağlantı kültürü ile sosyal ağların içinde geliştiği kültürle olan ilişkisini çözümlemektedir (2013: 21-41). Bu anlamda sosyal ağların kültürel bir fenomen olarak ele alınması, bu ağların genel olarak medya tarihi içerisindeki değerlendirilmesiyle mümkün olmuştur. Sosyal medya ile kendinden önceki medyanın sahip olduğu parametrelerin benzeşen ve farklılaşan yönlerinin kültürel düzlemde açıklanması, kişilerarası iletişimde ‘yeni’ olarak tanımlanan pek çok deneyimin tarihsel bir zeminde ele alınmasını sağlamaktadır. Bağlantıda kalmanın bu kültürel yönü, teknolojinin sağladığı olanaklarla çevrili olan ağlarda zaman ve mekândan bağımsız, esnek ve hareketli bir hal almıştır. İhtiyaç duyulan her yerde ve her zaman insanlara ve bilgiye erişimin olduğu bir dünyada yaşamak, aynı zamanda erişilebilir olmayı ve bu anlamda ağa sürekli bağlı kalmayı da beraberinde getirir (boyd, 2012: 71). Çevrimiçi sosyal ağ platformları ile birlikte kullanıcılar, bir yandan yüz yüze etkileşimde buldukları kişilerle çevrimiçi olarak da iletişim kurmaya devam ederken, öte yandan yeni bağlantılar kurabilmektedir. Dolayısıyla kullanıcı odaklı olan bu ağlarda, kimlik inşası ve kültürel normlar belirgindir; sosyal ağlar yalnızca içerisine doğdukları teknolojik arka planla değil iletişim ve ağ kurma eğilimleri bakımından da değerlendirilmektedir (Papacharissi, 2010; Xiao vd. 2012; Bakıroğlu, 2013; Aksoy, 2020). Çevrimiçi grupların, bu eğilimlerin belirgin sonuçlarından birisi olduğunu söylemek mümkündür. Henüz web teknolojilerinin etkin olmamasından kaynaklı günümüzde olduğu kadar pratik olmayan ara yüzlere sahip ilk dönem çevrimiçi iletişimde grup kurma deneyimlerine rastlanması bağlantı kültürünün devamlılık halinde olduğunun en önemli göstergelerinden birisidir.

Çevrimiçi grup, kavramsal olarak farklı biçimlerde ele alınan ve tanımlanan bir olgu olma niteliğini taşımaktadır. ‘Sanal cemaatler’, ‘çevrimiçi topluluklar’, dijital topluluklar’ gibi çeşitli kavramlarla anılan çevrimiçi gruplara yönelik bu kavramsal farklılaşmalar, ‘grup’

nosyonun içerdiği çok disiplinli yaklaşımlardan kaynaklanmaktadır. Çevrimiçi gruplar, sosyolojik, teknolojik, sanal gerçeklik, e-ticaret gibi gerek disiplinler gerekse uygulamalı alanlar bakımından özgün biçimlere sahip bir kavramdır (Preece, 2000: 13-17; Gupta & Kim, 2004). Ancak kavramın genel olarak içerdiği grup ve topluluk teması, çevrimiçi grup tanımlamasında da çoğunlukla başvurulan kavramsal çerçeveyi oluşturmaktadır. Dijital mecralarda görülen ilk bir aradalıklar, 1960'ların başlarında sınırlı sayıda kullanıcının iş ve oyun üzerine kurdukları ağa kadar uzanmakta (Plant, 2004: 53); günümüze en yakın anlamı taşıyan çevrimiçi topluluklara ise ilk kez 1984 yılında kurulan WELL (Whole Earth 'Lectronic Link') ile rastlanmaktadır. WELL ağı, farklı konulara ayrılmış sohbet odalarında, ilgi alanlarına göre grup halinde iletişim kurmaya olanak tanımıştır. WELL'in üyelerinden ve çevrimiçi grup denildiğinde ilk akla gelen isimlerden Howard Rheingold (1993) kendi deneyimini 'sanal cemaat' tanımı ile aktarmış ve çevrimiçi toplulukların tıpkı yüz yüze kurulan topluluklarda olduğu gibi ele alınması gerektiğini deneyimlediği örneklerle aktarmıştır. İlerleyen dönemlerde sanal cemaat kavramsallaştırılması ve bu grupların çevrimdışıyla olan bağı farklı tartışma alanları yaratmış, çevrimiçi gruplar yüz yüze olanlara kıyasla değerlendirilmiştir (Baym, 1998: 37-39; Driskell & Lyon, 2002; Li, 2004: 2711; Yanıklar, 2014). Çalışmalar çoğunlukla çevrimiçi grupların hangi yönlerden yüz yüze olanlar ile benzeştiği ve farklılaştığı, çevrimiçi grupların gerçeklik duygusuyla olan ilişkisi, yüz yüze grupların çevrimiçi olanlardan ne derece etkilendiği üzerinedir. Dijital teknolojilerin alt yapısı geliştikçe ve özellikle sosyal ağ platformlarının ortaya çıkması ile birlikte çevrimiçi grupların biçimsel ve yapısal niteliklerinde de değişimler olmuş; kendine özgü karakteristik özellikleri çerçevesinde değerlendirilir hale gelmiştir. En geniş anlamıyla çevrimiçi gruplar, dijital araçlar tarafından desteklenen beraberlik duygusuyla kendi sosyal ihtiyaçlarını karşılamak üzere (liderlik, moderatörlük, vb.) etkileşime girmek isteyen insanların, ilgi, ihtiyaç ve bilgi alışverişi gibi nedenlerle ve belli başlı kurallar çerçevesinde paylaşımda bulunmayı amaçladıkları topluluklardır (Preece, 2000: 10). Bu anlamda çevrimiçi grupların temel prensiplerinin kullanıcı ihtiyaçları ve buna uygun dijital mecraların varlığı olduğunu söylemek mümkündür. Kullanıcılar, sağlık, hobi, kültür, spor, eğitim, vb. gündelik faaliyetlerden kimlik, siyaset, aktivizm gibi daha yapısal sorunlara ilişkin kurulan gruplarda kolektif biçimde yer almaktadır. Çevrimiçi gruplara katılımda etkili olan faktörler ise genel olarak internetin öz yeterlikle olan ilişkisi, topluluk ortamının algılanma biçimleri, toplulukla özdeşleşme duygusu ve içsel güdülenme olarak görülmektedir (Wang, et al. 2012: 796; Bang et al. 2018: 248). Gruplara katılım sağlayan kullanıcılar, grubun sunduğu bilgi akışı ekseninde kendileri için takip edilebilir önemde olan ve kendilerini ait hissettikleri bir ortamda

birbirleriyle iletişim kurmaktadır. Bu anlamda çevrimiçi gruplar, üyelerin sürekli değişim halinde olduğu, katılımcıların sürekli aynı kişilerden oluşmadığı ancak bilginin kolektif olarak görece devam ettiği, akışkan ortamlardır.

DOXA, ORTODOKSİ VE HETERODOKSİ

Alan kuramı, Bourdieu'nün toplumsal bir pratiğin araştırılmasına yönelik gerek kuramsal ve ampirik gerekse metodolojik anlamda sunduğu ilişkiyel ve bütünsel bir yaklaşımdır. Alan kuramına göre toplumsal uzam, özgül işleyiş mantığına sahip alanlardan oluşmaktadır. Yapı ve fail ilişkiyelliğine sahne olan alanlarda yapı, alanın görece sabit unsurlarıyken, fail ise sahip olduğu habitus yoluyla alanlarda yer alan bireylerdir. Birer toplumsal uzam olan alanlarda ilişkiler, yapı ve fail arasındaki ilişkiyel ve geçişken pratiklerden oluşmaktadır. Faillerin yapılar içerisinde eylemelerini sağlayan şey ise habitustur. Bedene işlemiş toplumsal yatkınlıklar olan habitus, failin içerisinde bulunduğu dünyanın tanınmasını sağlayan ve bu dünya ile ilişki kurabilmesini sağlayan pratik bilgidir. Bu bilgi, failin bilinçli biçimde elde ettiği söylem ve ifadelerden ziyade tarihsel algı ve değerlendirme kalıpları ile yaşam bulan eylemlerdir (Bourdieu, 2015: 666-667). Failler habitusları gereği çeşitli sermaye biçimlerine de sahip olurlar. Ekonomik (para, finans, vb.), sosyal (tanışıklık, çevre, vb.), kültürel (eğitim, entelektüel bilgi, vb.) ve simgesel (faili diğerlerinden ayırmaya hizmet eden değerler, normlar, vb.) olmak üzere dört biçimde tanımlanan sermayeler bulunmaktadır ve bu sermayelerin yoğunluğu ve geçerliği failin habitusu ile bulunduğu alana göre değişiklik göstermektedir. Bu anlamda bir alanın çözümlenmesinde yapı ile fail arasında vuku bulan ilişkilerin merkezinde sermayeler, sermayelere erişim ve sermayeler için mücadele yatmaktadır çünkü sermayelere sahip olmak alan içerisinde sözü geçen failer arasında yer almak ancak her şeyden önce alana giriş yapabilecek güçte olmaktır. Bourdieu'ye göre (2019: 137-145) alanlar, kendilerine ait genel yasaları olan; belli türden sermayeleri bulunan; bu sermayelere yönelik değer, yatırım, çıkar, kazanç ve inancı üreten faileri bulunan; belli konumlara sahip (alan yeni girenler ile alanda egemen olanlar) bu failer arasında güç ilişkilerine ve mücadelelere sahne olan; doğal ve söylemeye gerek duymadan algılanan mutabakatlar içeren toplumsal uzamlardır. Alanlardaki mücadele, sermayeleri biriktiren ve alanın ortaya çıkmasında başat rol oynayan egemenler ile bu alan girmek ve sermayelere erişmek isteyen failer arasında gerçekleşir. Dolayısıyla bir alanda geçerli olan sermayeleri tanımlamak, failer arasındaki ilişkiyel olarak ortaya çıkan mücadeleleri anlamak için bir öncül olarak kabul edilebilir.

Bourdieu'nün alan teorisinde güç ilişkilerini belirleyen en temel şey alanlarda belli konumlara sahip faillerin birbiriyle kurduğu bağıntıdır. Alanlardaki faillerin değişen ilişkileri yapının da dinamik olmasını sağlamaktadır ve bu yönüyle Bourdieu tarafından 'oyun' benzetmesiyle açıklanır. Oyuncular (failler), kazanacakları ve kaybedecekleri şeyleri düşünerek oyuna katılmaya karar veren, oyunun değerli olduğuna yönelik inancı (illusio) paylaşan, oyuna girmek ve oyunda kalmak için gerekli olan kartlara (sermayeler) sahip olan/olamaya çalışan ve oyunun kurallarını/kanaatlerini (doxa) benimseyen toplumsal faillerdir (Bourdieu ve Wacquant, 2014: 82). Bu anlamda toplumsal dünya, farklı (sanat, edebiyat, spor, şiir, sinema, eğitim, gibi) alanlardan oluşan ve bu alanlarda faillerin bir nevi oyun oynadıkları yerlerdir. Bu oyunlarda failler, tamamen bilinçli bir biçimde yerlerini almazlar, habitustan ileri gelen sezgisellik başka bir deyişle pratik bilgisi, failin alan içerisindeki eylemlerine yön vermektedir. Bilince göre işlemeyen ancak belli mekanizmalara göre hareket eden bir yer olan toplumsal dünyada (Bourdieu, 2013: 401-402) ise doxa, 'bilmeden, kendiliğinden, doğal olarak' kabul edilen alana özgü yasalardır. Alandaki failler, mevcut ilişkileri, ayrımları veya kategorileri 'doğal' bir düzlem olarak algılayarak sorgulama gereği duymamaktadır. Bu anlamda doxayı üreten de bu ilişiklerdir ve bunlar sınıflandırmalar, değerler, kategoriler veya ayrımlar olarak kendilerini gösterirler (Deer, 2008:116). Alanlarda yer edinmiş genel kanılar, düşünce ve algı şemaları, yanlış tanıma olarak ifade edilen doxa ile sürekli biçimde yeniden üretilirler. Yanlış tanıma, esasen belli bir güç ilişkisine dayanan alandaki faillerin konumlarını veya alanda vuku bulan edimleri, 'doğal' olarak görmektir. Bu ilişkilerin 'zaten' bu şekilde olması gerektiği, başka türlü deneyimlenmesinin mümkün olmadığına dair bir algı failler tarafından paylaşılmaktadır. Doğal ve apaçık görünen doxalar, farklı veya karşıt inançlar olasılığının farkında olan ortodoks veya bu olasılıkların kabul edilmesini ima eden heterodoks inançlarla birlikte alanlarda işlemektedir (Bourdieu, 1977: 164). Alanın kurulmasında rol oynayan failler ve sermayeler etrafında oluşan ve güç ilişkilerinin merkezinde olan doxalar, alana yeni katılan bireylerle birlikte sürekli olarak yeniden konumlanır. Başka bir deyişle, alandaki yerleşik yatkınlar ve algı şemaları, yeni gelen faillerce ya benimsenip yeniden üretilecek ya da değiştirilmek için zorlanacaktır. Ortodoks ve heterodoks inançların bu değişimlere direnç ve değişebilir olduğuna yönelik düşünce temelinde ortaya çıkması yine söz konusu güç ilişkilerinin yeniden kurulmasına da olanak tanımaktadır. Alanlardaki temel inançlar, yani doxalar, "rakip görümlere karşı verilen mücadeleler sonucu kendisini dayatmış olan ortodoksluk, bir doğru, egemen görüş" (Bourdieu, 2015:123) ile sürekli biçimde yeniden üretilirken, değişim isteyen heterodoksik yaklaşımlar ise doxa ile çatışma halindedir. Bu çatışmalar sonucunda alanın doxalarında herhangi bir

değişimin gerçekleşmemesi halinde gerek ortodoksik gerekse heterodoksik inançların her ikisi de doxanın yeniden tesisine hizmet edecektir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

GRUBUN SERMAYELERİ: BİLGİ AKIŞI, DESTEK AĞLARI, KÜLTÜREL DİNAMİKLER VE YAŞAM TARZI

Grupta geçerli olan sermayeler, doxanın grup içerisinde hangi değerler üzerinde şekillendiğini ve bu değerleri benimseyenler ile karşı çıkanlar arasındaki ilişkinin nasıl ortaya çıktığını anlayabilmek adına önem taşımaktadır. BYBO, bebek bakımı ve sağlığına yönelik bilgiler paylaşmak amacıyla kurulmuş olan bir Facebook grubudur. Ancak grupta bu amacın dışında da çeşitli paylaşımlar yapılmaktadır. Dolayısıyla grubun üyeleri sadece çocuk sahibi olan ebeveynler değildir; evli veya bebek sahibi olmayan bireyler de grupta yer almaktadır. Bu anlamda grubun sermayeleri de üyelerin değişken yapısına uygun olarak çeşitlenmektedir. Grubun üyelerine sunduğu sermayeler aynı zamanda üyelerin belli başlı kanaatler üzerinde uzlaşımını da sağlamakta, grubun niteliğini ve sermayelerini korumada rol oynamaktadır. Grubun sermayeleri, genel olarak üç ayrı düzlemde yoğunlaşmaktadır. Bu sermayeler; gruba üye olmakla elde edilen bilgi, üyeler arasındaki destek ve dayanışma ağları, grubun yöneticileri ve üyelerinin profiline dayanan kültürel sermaye ile ortaklaşa yaşam tarzıdır. Söz konusu sermayeler, katılımcılara yöneltilen sorular çerçevesinde belirlenmiş, katılımcıların gruba yönelik yaklaşım ve algıları neticesinde ortaya çıkmıştır. Gruba üye olmalarına ve üyeliklerini devam ettirmelerine sebebiyet veren etmenler katılımcılara sorulduğunda aşağıda yer alan Tablo 1’de özetlenen sermayelere ulaşılmıştır:

Bilgi Sermayesi	Kültürel Sermaye	Destek Ağları / Sosyal Sermaye	
<i>“Çok şey öğrendim. Hayatımı kolaylaştırdı. Benim gibi kadınların anne olduğunu görmek [...] Dertler ortaklaşınca yoldaşlık daha başka oluyor” (K-33).</i>	<i>“Oradaki kadınlarla aynı dünya hayali kuruyoruz galiba. Çocuklarımızın daha özgür daha güvende yaşayacağı bir dünya hayali... Bunu hissediyorum.” (K-6)</i>	<i>“Yani aydın insanlar var. Bilgili kültürlü insanlar var. Her meslek takımından, her çeşit bilginin aktığı bir ortam. Dediğim gibi hayat görüşümü yansıttığı için kaldım. Benim için çocukla çok alakalı olmadı.” (K-10)</i>	<i>“Çok fazla bocaladığım konularda çok destek ve yardım gördüm oradaki insanlardan. Yalnız olmadığımızı eşimle beraber anladık.” (K-3).</i>
<i>“Çok faydalı. Türk insanı çocuk yetiştirmeyi çok yanlış biliyor. Bunu düzeltmek adına çok güzel bilgiler var.” (K-8)</i>	<i>“İnsanlar çok düzgündü, düzgün yazıyorlardı. Hani laf çarpıtma gibi düşük profilli bir kitle yoktu.” (K-24)</i>	<i>“Medeni insanların Türkiye’de bulunduğu tek alan herhalde artık. Yoksa hakikaten memleketten de, hayattan da vazgeçecek durumdaydım. O kadar memnun oluyorum ki! Orada</i>	<i>“[Bebeğimin]ihtiyacı olan noktalarda, takıldığım noktalarda oradakilerin veya adminlerin fikrini almak hoşuma gidiyor.” (K-1)</i>

<p>“Bilgi, bilgi, bilgi... Güzel bilgiler alıyorum. Çok şey öğrenmişimdir gruptan.” (K-12).</p>	<p>“Ben oradan çok şey öğrendim. Sadece annelik ile ilgili değil hayata bakış açım ile ilgili de çok katkısı oldu.” (K-16)</p>	<p>insanların Türkçeyi kullanması da, birbirlerine hitapları da, acıtasyon olmaması da... Yoksa insan hakikaten tek başına hiss ediyor kendini ama orada tek başına olmadığını görüyorsun.” (K-36)</p>	<p>“Bir konu hakkında tavsiye istesem oraya güvenirdim.” (K-2).</p>
<p>“Paylaşılan bilgilerin doğruluğuna inandığım için gruptayım.” (K-18)</p>	<p>“İçerideki toplumsal bilinç ve siyasal düşünce yapısı bana uyduğu için aslında [grupta] kalıyorum.” (K-34)</p>		<p>“Çok şey öğendim oradaki insanlardan.” (K-26)</p>
<p>“Gruba üyeliğim onaylandı ve okumaya başladım. Okudukça ferahladım ve çok şey öğrendim. [Çocuğum] bu yaşa kadar sağlıklı ve düzgün şekilde getirebilirdiysem tamamen o grup sayesinde” (K-15)</p>	<p>“İnsanların birbirini yargılanmadığı, birbirinin hitap şekillerinin rahatsız edici olmadığı bir grup olduğu için bu grupta kalıp diğer gruplardan çıkmıştım.” (K-9)</p>	<p>“Gündeme dair güzel şeyle paylaşıyor. Entelektüel bir ortam olduğunu düşünüyorum. Bir de hani kurtarılmış bölge düşüncesi var. İnsana sanki nefes aldırıyor hissettiriyor gerçekten.” (K-25)</p>	<p>“Yani her konuda soru sorabiliyorsun. Birikimlerden yararlanma...” (K-29).</p>
<p>“Diğerlerinden farklı bir grup. Süzülmiş bilgi, doğru bilgi, daha bilimsel bilgi... Tabii ebeveynlik ile ilgili o dönem hiçbir şey bilmiyordum ve çevreden duyduğumuz birçok şeyin yanlış olduğunu sorgulamaya beni itti” (K-9)</p>	<p>“Benim çocuğum yok ama dünyaya dair, hayata dair, Türkiye’ye dair, insanlığa dair konuşabilecek ve konuşulan pek çok şey olması sebebiyle ayrılmıyorum galiba. Şuna karar vermiş bir gruptu, tamam çocuk yetiştireceğiz ama bu çocuğun büyüyeceği bir de toplum var. Bir derdi var insanların. O açıdan kıymetli buluyorum.” (K-17)</p>	<p>“Çizgisi güzel, benim dünya görüşüme çok uygunlar. Bilgi anlamında, kültür anlamında beni besleyen bir grup. [Sadece] çocuk sağlığı, çocuk bakımı falan değil. BYBO diyor. Yapımı, bakımı, onarımı her anlamda... Kitap veya gösteri paylaşıyoruz... Aynı kafada insanların birbirine sunduğu ve ücretsiz sunduğu bir paylaşım platformu.” (K-4)</p>	<p>“Yaptığım bir şeyden yargılanmayacağım ama yalnızca da bunun bana uygun bir şekilde söyleneceği, farklı görüşteki insanların olduğu [bir grup]. Ortak bir şeyler yapılabileceğini orada görüp de umudumu arttırıyor.” (K-27)</p>
<p>“Hayatımın her döneminde ilgileneceğim bilgiler var. Bilmediğim şeyleri de öğreniyorum, bambaşka şeyler de öğreniyorum.” (K-32)</p>	<p>“İlginç bir şekilde adminler, aklı başında insanların grupta olmasını sağlamışlar. Çok tuhaf bir görüntü yok. Yani paylaşım yapan insanlar böyle çok abuk sabuk şeyler yazmıyorlar.” (K-26)</p>	<p>“İlk zamanlarda bebekler için birçok gruba katılmıştım. İşim bittiği zaman o gruptan çıktım ama BYBO biraz daha kapsamlı. Yani sadece bebek büyütmeyle ilgili değil. Birçok şey konuşabildiğim, beşerle ilgili her şeyi konuşabildiğim bir grup.” (K-22)</p>	<p>“Gruptaki birçok üyenin, tanışmadığımız halde, bilgilerine deneyimlerine karşı bir güven mekanizması oluştu. Önceden paylaşmış bilgiler deneyimler var. Hem ebeveynlikle hem de çocukla, ebeveynle ilgili olmayan başka sorunlara dair de bir sürü paylaşım var.” (K-38)</p>
<p>“Ben oradan çok şey öğrendim. Bir de güven aşaması var. [Admin’nin] sağlıklı ilgili söylediği her şey, araştırmaya gerek kalmadan kabul ettiğim bilgiler haline geldi. [Admin] öyle diyorsa o araştırmıştır, benim bir daha araştırmama gerek yok” (K-16)</p>			
<p>“Çok yararlı paylaşım oluyordu. Bir bilgi ya da bir fikir paylaşılıyor ise bunun makale, kaynakça vesairesi ile doğru olarak paylaşıldığını görmek beni mutlu ediyor.” (K-37)</p>			

Tablo 1: Grupta geçerli olan sermayeler

Tablo 1’de yer alan ifadeler ışığında, grupta geçerli olan en geniş sermaye biçimlerinin ‘bilgi ve kültürel sermaye’ olduğunu söylemek mümkündür. Üyelerin grubun amacıyla örtüşen somut durumlarının (bebek sahibi olmak) bilgi sermayesinde egemen olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra bilginin içeriği ve niteliği hakkında da üyelerin görüşleri bulunmaktadır. Yöneticilerin ve çoğu üyenin kaynağını belirterek yaptığı bilgi paylaşımları,

üyelerin gruba yönelik güvenirliliğini arttırmaktadır. Bebek bakımı gibi sağlığın birinci dereceden önemli olduğu grupta üyeler, paylaşılan bilgileri uygulayarak olumlu sonuçları diğer üyelere de aktarmaktadır. Böylece gruba olan güven de pekişmekte ve dinamik kalmaktadır. Üyeler arasındaki tecrübe, uygulama ve bilgi alışverişi, aynı zamanda grubun dayanışma ve destek ağı gibi işlemesine de ön ayak olmuştur. “Tavsiye alma, bilgi birikiminden faydalanma, fikir alma” gibi durumlarda üyeler arasında bir bağ oluştuğu, bu bağın kültürel sermaye ile desteklendiği ve yüz yüze tanışmadıkları halde üyelerin birbirine güvendiği görülmektedir.

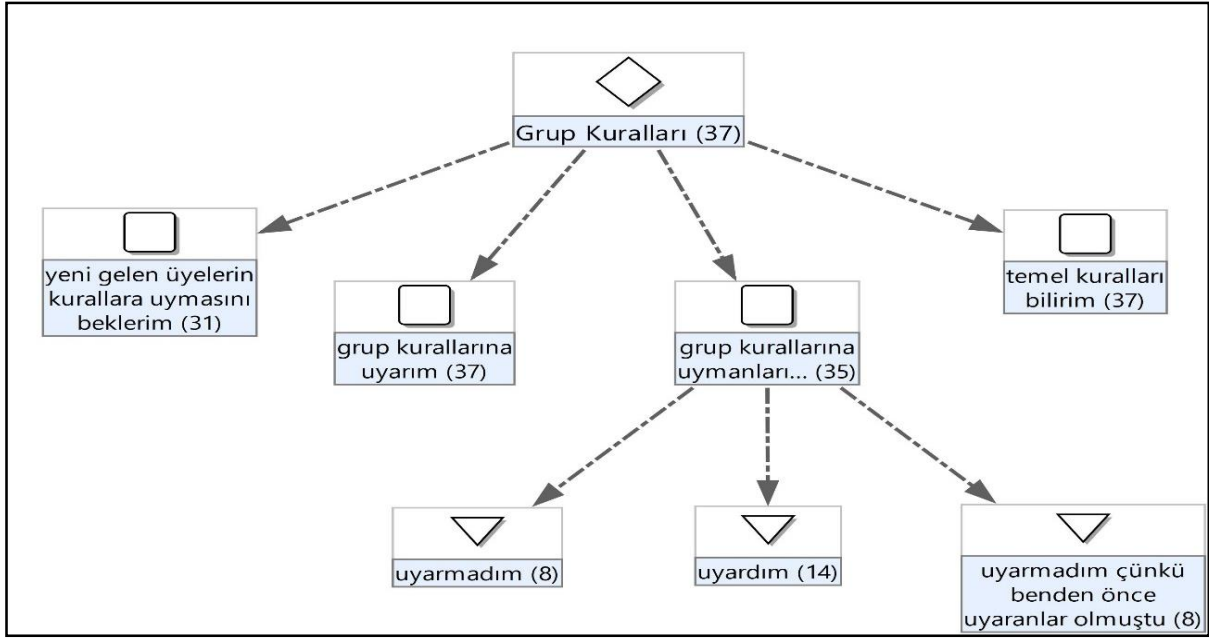
Birinci önceliğinin bebek bakımı olmadığını belirten üyeler ise daha çok gruptaki kültürel sermayeye odaklanmış, grubun kuruluş amacı dışında kalan ve ülkenin genel politik durumu veya güncel olaylara yönelik paylaşımlar ışığında yönetici ve üyelerin kültürel sermayelerine dair fikirlerini belirtmişlerdir. “Düzgün, medeni, aydın, bilgili, kültürlü, bilinçli, ön yargısız, akli başında, entelektüel” gibi ifadeler, katılımcıların kültürel sermaye başlığı altında yer alan aktarımlar üye ve yöneticilerin kültürel sermayelerini tanımlar niteliktedir. Bu anlamda katılımcılar, bir yandan grubun üye niteliğini aktarırken öte yandan kendilerini de bu kategorilerin içinde tanımlamıştır. Katılımcılara göre bu grup, kültürel sermayesi yüksek üye ve yöneticilere sahip olan ve güvenilir bilgilerin dolaşıma girdiği ‘iyi’ bir gruptur.

Çevrimiçi bir grupta biriken sermayeler, aynı zamanda üyelerin kendi içerisinde bulunduğu dünyaya yönelik kanaatler oluşturmasını sağlamaktadır. Grubun ‘nitelikli’ olduğu üzerine gelişen ortak kanaat, bir yandan grubu benzer konulara sahip olan diğer Facebook gruplardan ayırma stratejisi olarak işlev görürken öte yandan üyelerin kendi aralarında da bir güç ilişkisi kurmasına hizmet etmektedir. Bu güç ilişkisinde ‘makbul üye’ olarak konumlanan failer grubun öne çıkan olumlu yönlerini bilen, koruyan ve sürdüren olarak görülürken, farklı yaklaşımlar sergileyen üyeler, uyumsuz, hoşnutsuz veya bir anlamda yetersiz olarak görülmektedir. Dolayısıyla grubun işlevselliğini vurgulayan sermayeler aynı zamanda birer ayırım stratejisi olarak da kullanılmaktadır. Üyeler ve diğer Facebook grupları arasında ayırım oluşturan söylem, algı ve tutumlar grubun doxasını da açığa çıkaran mekanizmalardır.

DOXA VE AYRIM STRATEJİLERİ: KONUMLAR VE KANAATLER

Doxa, belli bir alanda bulunan failerin üzerinde uzlaştığı genel yasalar olduğundan, çevrimiçi gruplarda da benzer yasalara rastlamak mümkündür. Nitekim araştırmada yer alan katılımcıların ifadeleri çevrimiçi gruplarda doxanın farklı görünümünü ortaya çıkarmaktadır. Katılımcılara yöneltilen sorular (grupta olma nedeni, grubun amacı, grubun kuralları, grubun

amacıyla örtüşen kazanımlar, üyeler arası iletişim, elde edilen fayda, vb.) grubun doxasının grupta geçerli olan ve yukarıda analiz edilen sermayeler etrafında kurulduğunu göstermiştir. Özellikle yöneticiler tarafından belirlenmiş olan ‘grup kuralları’ ekseninde katılımcılara yöneltilen sorular, grubun genel kanaatlerini belirlemede başat rol oynamaktadır. Katılımcıların grup kurallarına uyma, yeni gelen üyelerin kurallara uymasını bekleme, kurallara uymayanları uyarma gibi tutum ve davranışlarını özetleyen görsel aşağıdaki gibidir:

Şekil 1: Grup kurallarına yönelik davranış ve tutumlar

Grubta yer almak isteyen üyelerin kabul etmesi gereken kimi kurallar yöneticiler tarafından ön koşul olarak sunulmuş, gruba katılım şartlarından birisi olarak belirlenmiştir. Bu anlamda üyelerin gruba katılması için grup kurallarına uymaları beklenmektedir. Katılımcılara grup kurallarını hatırlayıp hatırlamadıkları sorulduğunda, Şekil 1’de görüleceği üzere, tüm katılımcıların grup kurallarına uyduğu, temel kuralları (dilbilgisi kurallarına uyma, ilaç tavsiye etmeme, ayrımcı paylaşımlar yapmama, vb.) bildiği ve yeni gelen üyelerin bu kurallara uyması gerektiği üzerinde hemfikir olduğu görülmektedir. Aynı zamanda katılımcıların neredeyse yarısı, grup kurallarına uymadığını düşündükleri diğer üyeleri – tıpkı yöneticiler gibi – uyarmaktadır. Uyarılarda bulunmakta geç kaldığını düşünen bazı katılımcılar ise diğer üyelerin kendinden önce duruma müdahale ettiğini belirtmektedir. Dolayısıyla grupta söz konusu uyarı mekanizmasının yaygın ve yerleşik bir hal aldığı söylenebilir. Grubu benimseyen üyeler ‘grup kurallarının zorunluğu’ ve ‘herkesin bu kurallara uyması gerektiği’ kanaati üzerine uzlaşmaktadır. Katılımcılara göre grubun sermayeleri o denli iyidir ki ancak kurallar sayesinde bu sermayeleri korumak ve arttırmak mümkündür.

Üyelere göre grubun belli bir ‘kalitesi, standardı, düzeni ve harmonisi’ bulunmaktadır. Katılımcılar, grup kurallarının bu durumu sürdürülebilir kılmada ne denli önemli olduğunu aşağıdaki gibi ifade etmiştir:

“[Grup kurallarını] bir dayatma olarak görmüyorum. Grubun doğru şekilde ilerlemesi ve insanların için... İnsanların bu grubu diğer gruplardan ayıran şeyin devamlılığını sağlayacak olması” (K-9).

“[Kuralların amacı] gruptaki harmoniyi sürdürülebilir kılmak. [Grubun] kendi sıhhati, sürdürülebilirliği, kalitesi, vesaire gibi şeyler için gerekli olduğunu düşünüyorum” (K-3).

“Kuralların amacı orada bir düzen sağlamak. Nasıl az önce konuştuğumuz toplumda yazılı olmayan kurallar varsa bunlar onların yazıya dökülmüş hali” (K-15).

“Bu kuralların amacı grubu belli bir çizgide ve kalitede tutmak” (K-16).

“[Kurallar] doğruyu bilmeyen insanlara doğruyu öğretmek, kalabalık bir grup/toplum içerisindeki düzeni sağlamak ve yanlış bilgiye akışı olmaması amacıyla var.” (K-18).

Üyelere göre grubun niteliğini korumak adına grup kurallarının fazlasıyla gerekli olduğu ve taşıdığı amaca hizmet eder durumda olduğunu söylemek mümkündür. Yukarıdaki aktarımlardan, grubun ‘iyi ve işlevsel’ olduğuna yönelik inancın grup kurallarını gerekli kıldığı görüşüne ulaşmak mümkündür. Grubun ‘doğru, düzenli, uyumlu, aynı çizgi ve kalitede’ tutabilmek için grup kurallarının gerekliliği katılımcılar tarafından vurgulanmaktadır. Böylece, hem grubun ‘iyi’ olduğu hem de bu iyi hali sürdürülebilmek adına kuralların ‘elzem’ olduğuna yönelik inançlar grubun doxaları olarak belirmiştir. Bu inanç etrafında şekillenen üye davranış ve yaklaşımları aynı noktadan hareketle ‘ayrım’ pratiklerinin oluşmasına da yol açmaktadır. En belirgin ayrım ise bu grubu öteki gruplardan ayıran kalite ve nitelik üzerinde hemfikir olunan söylemlerdir. Aşağıda yer alan katılımcı ifadelerinden hareketle kurallar, grubun niteliğini korumanın yanı sıra grubu farklılaştıran ve diğerlerinden olumlu biçimde ayıran mekanizmalar olarak işlediği söylenebilir:

“[Kuralların amacı] oranın düzgün bir şekilde gitmesi. Yoksa yani herkesin gelip gittiği ‘kızlar nasıl olmuş’ şeklinde devam eden bir yer olur. Her şeyden önce cahil olup kendini çok zeki zanneden insanları barındırmıyor.” (K-10).

“Bir standart gelmesi lazım. Çünkü bu da bir saygı. Zaten yeterince böyle bir toplumun içinde yaşıyoruz ve bunu yıkmaya çalışıyoruz. O zaman buna inanmıyorsan o grupta olmayacaksın. ‘Ciciş anneler’, ‘kocisinin karıları’ grubunda olacaksın.” (K-12).

“Gerekli kurallardı. Biraz zorlansanız da... Ne bileyim hepimiz okumuş yazmış insanlarız. Birinin çıkıp da ‘ya napcan netçen’ falan yazması da şey olmuyordu... Okuyamıyordun zaten göze bozuk geliyor yani.” (K-7).

“Çok enteresan paylaşımlar oluyor bir de dünyanın her yerinden gerçekten bir de kadınlara yönelik şey dili yok ‘sevgili bacılar, anneler’ falan.” (K-4)

“Öyle olmasa zaten kadınlar kulübüne döner ki! Yani dolu dolu bilgi paylaşımını sağlayabilmek için bu kuralların olması gerekli.” (K-8).

“Grubun doğru şekilde ilerlemesi ve insanların bu grubu diğer gruplardan ayıran şeyin devamlılığını sağlayacağı için böyle olması gerektiğini düşünüyorum.” (K-9).

“[Diğer] grupların adminleri kurallara belki daha az dikkat ediyorlar veya dikkat ettiklerini daha az dile getirdikleri için oradaki insanlar grup kurallarını okumadan geliyorlar. Bu sefer saçma sapan yöntemlerini, saçma sapan fantezilerini başkalarına tavsiye ediyorlar.” (K-1).

Katılımcı görüşlerinde yer alan ve çoğunlukla ‘öteki gruplar’ üzerine vurgulanan olumsuz ifadeler, üyelerin kendi gruplarını diğerleriyle kıyaslayarak, grubu ayrıcalıklı bir yerde tanımlamalarına neden olmuştur. Görüşlerde ‘öteki’ olarak imgelenen gruplar, yazım kurallarına dikkat etmeyen, paylaşımlardaki bilgilerin doğrulunu ispatlamayan, başka bir deyişle, kültürel sermayesi daha az olan oluşumlardır. Katılımcılar benzer temalı diğer çevrimiçi gruplardan kendilerini ayırırken, grubun sermaye biçimlerine göndermeler yapmaktadır. Bir diğer yandan katılımcılar, gruptaki kültürel sermaye ile uyumlu olduklarını da dolaylı biçimde vurgulayarak, kendi konumlarını yeniden üretmektedirler. Böylelikle hem gruplarını ötekilerden hem de bizzat kendilerini grup içerisinde yer alan diğer üyelerden ayırarak, çift yönlü bir ayırım mekanizması kurmaktadır. Aşağıdaki katılımcı ifadeleri, üyelerin kendi aralarında kurduğu ayrımları görmeye olanak tanımaktadır:

“Gerçekten sevdiği için grupta olanlar var bir de ‘aman işte sesimi çıkarmayayım, kenarda ilişeyim hiç değilse birkaç doktor önerisi alıyorum, birkaç sağlık ile ilgili bilgiler ediniyorum’ diye grupta olanlar var. Birinci sebepten grupta olanların çocukları ile benim çocuğum arkadaşlık etsin ama diğerleri ile etmesin.” (K-4).

“İnsanları kendilerine bıraktığımız zaman çok sınırlarını bilemiyorlar. Sınır çizmek gerekiyor ne yazık ki. Düşünmüyorlar, düşünemiyorlar, hissedemiyorlar... O yüzden sınır çizmek için [kurallar] var. [Kuralların olması gerektiğini] düşünüyorum çünkü herkes bu yetkinlikte değil.” (K-13).

“Orası diğer Facebook gruplarından çok farklı bir grup. Kendini doğru ifade ettiğin sürece ya da grup mantığına saygı duyduğun sürece oradan sonsuz faydalanabiliyorsun her anlamda” (K-6).

“Belli bir süredir orada olan, iki üç aydan bahsetmiyorum, uzun süredir orada olan, bütün aşamalarını geçirmiş, o grupla beraber önemli eşikleri geçirip halen oradaysa bu insan bilgilidir, bu insan kültürlüdür, yeniliğe açıktır.” (K10).

Grubun kültürel sermayesini anlamayan, grubun ahengiyle uyumsuz olan veya yaşam tarzı grubun genel yapısına uygun olmayan üyeler ‘zaten’ dışarıda kalması gerekenler olarak dile getirilmiştir. Kendisini ‘makbul üye’ statüsünde gören ve buna uygun olmayanlara yönelik görüş bildiren katılımcılar, kendilerini – yöneticiler gibi – grubun güç ilişkilerinde etkin rol oynayan failer olarak görmektedirler. Diğer üyeler gibi kendisi de bu alana fail olarak giriş yapan ancak sahip olduğu sermayeler ve tutumlarla diğer üyelerinden daha önde olduğunu düşünen bu katılımcılar, alandaki güç ilişkilerinde kendini söz sahibi olan konuma yerleştirmektedir. Doxaların yeniden üretiminde bu ve benzeri düşünen üyelerin rolü bu anlamda önemlidir. Bu üyelerin, kuralların gerekliliğine inanması, kendisini de bu kurallara uyan, gerektiğinde uymayan üyeleri uyaran, grupta tepki çekebilecek paylaşımların neler olduğunu bilen, grubun ruhunu sezebilen üyeler arasında görmesi (bkz. Şekil 1) beklendik bir sonuçtur.

Yöneticilerin oluşturmaya çalıştığı grup ortamını en az onlar kadar sahiplenilen katılımcılar, grubun doxalarını korumaya çalışan bir duruş sergilemektedir ve bu da alandaki her bir konumlanışın getireceği güç ilişkilerinden muaf olmayan bu durumdur. Ancak gerek üyeler arasında olduğu görülen gerekse diğer gruplarla kıyaslanarak ortaya çıkan güç ilişkilerinde doxanın eleştirilmesini de içeren söylemlere ve eylemlere de rastlanmıştır. Yüksek kültürel sermaye, referansa dayalı bilgi ve nitelik (medenilik, ileri görüşlülük, eşitlik, saygı, dayanışma, vb.) ekseninde baş gösteren doxaların yeniden üretiminde izlenen yol, kimi üyeler tarafından farklı biçimlerde eleştirilmiştir. Bir nevi heterodoksi olarak da değerlendirilmesi mümkün olan bu eleştirilerin merkezinde ise sert tepkiler, esnemeyen kurallar, değişen grup kalitesi ve kitlesi yer almaktadır. Aşağıdaki tabloda, katılımcıların tutumları ile çeşitli sebeplerden farklı gruplar kuran veya bu gruplara katılan üyelerin ifadeleri bulunmaktadır:

Kurallara uymayanlara yönelik sert tepkiler	<p>“Sert çıkılmasını da doğru bulmuyorum. Can havliyle gruba girip çocuğunun ateşini soran bir kadına ‘sen bir Türkçeyi düzgün yaz bakalım önce’ denilmesi [doğru değil]. Bir ara çığırından çıkmıştı, bir düzen getirildi daha sonra. Onlar beni müthiş derecede iğreti ediyordu” (K24)</p> <p>“Admin derki ‘ya bu bizim kurallarımıza aykırı’ tamam yani. Ama ondan sonrası kişisel saldırıya kadar gidiyor. (K-34)</p>
Esnemeyen kurallar/ Farklı gruplar	<p>“[BYBO]’da mesela ‘mama önermiyoruz’ diye bir kural var ama öbür grupta da ‘ya mama ver ne olacak’ diyen aynı kişi olabiliyor. Mesela BYBO’da konuşulan bir konunun dedikodusu o grupta yapılabilir. İnsanlar BYBO’da post açmadığı ya da belki de açarsa tepki görebileceği şeyleri orada soruyorlar.” (K-9).</p> <p>“[Yeni üyeler grup kurallarına] uymak zorunda kalıyor, öyle bir hegemonya var. Diyor ki sana ‘bu kapıdan girmen için bu kıyafeti giyeceksin’.” (K-21).</p> <p>“BYBO uzantısı başka bir grubumuz var. İsmi söylemeyeyim, gizli bir grup. BYBO’nun küçük versiyonu... Gerçekten ne derdimiz, ne sıkıntımız varsa rahatlıkla birbirimize söyleyebildiğimiz bir grup orası” (K-7).</p> <p>“[Benim kurduğum] farklı bir grup var. Daha çok kadın sohbet grubu diyebiliriz. Gizli grup zaten. Aranmıyor, büyüsün istediğimiz bir grup değil. Biraz biz bize olalım dediğimiz bir grup. Bir iki adminim de BYBO’dan.” (K-24).</p>
Değişen grup kalitesi ve kitlesi	<p>“Eskiden olsa çok rahat tanımlardım işte, BYBO grubundaki anne babalar özgündür, radikal kararlar alır, çocukları için diyebilirdim. Şu an öyle bir profil zor. Gruba alınanlar eskiden denetlenirdi, gruptaki fazlalıklar elenirdi.” (K-7).</p> <p>“Grubun eskisi kadar bana hitap ettiğini ve eski kalitede olduğunu düşünmüyorum” (K-3).</p>

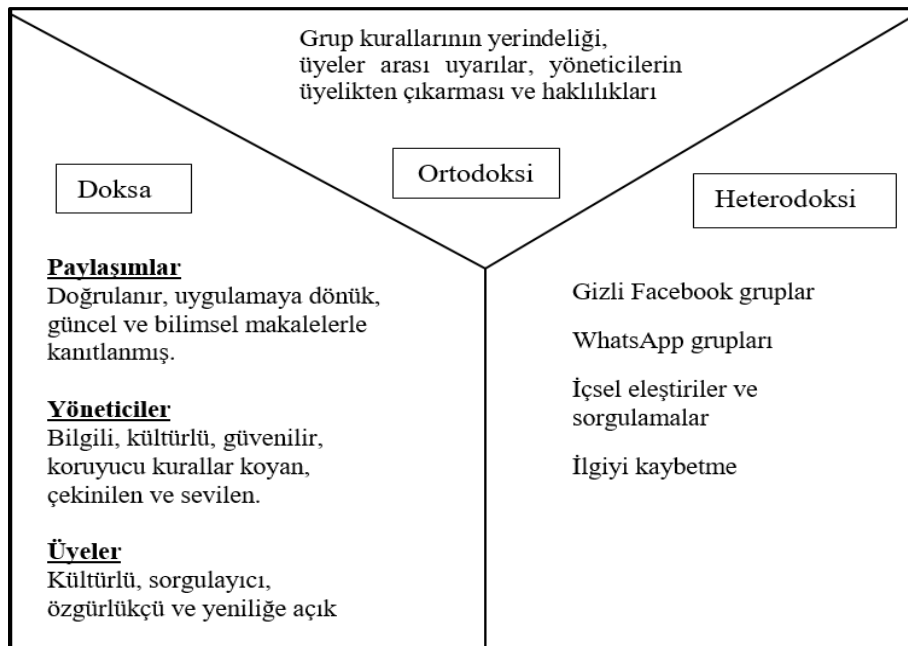
Tablo 2: Heterodoksik söylem ve eylemler

Grup kuralları, çoğunlukla gerekli olarak görülse de kurallara uymayan üyelere yönelik müdahaleler kimi katılımcılara göre fazla abartılı ve serttir. Yönetici veya üyeler tarafından yapılan uyarılar, grupta eleştirilere yol açmakta, bir tür güç ilişkisi olarak algılanmaktadır. Katılımcıların ‘kişisel saldırı, hegemonya’ gibi kelimelerle ifade ettiği bu durum, kimi üyelerin farklı gruplar kurmasına da neden olmuş görünmektedir. Yukarıdaki tabloda bahsedildiği üzere, BYBO’dan ayrılmadan başka Facebook grupları kuran veya bunlara katılan üyeler, iki grup arasındaki yaklaşım ve tutum farkını da açıklamaktadır. İçerisinde yer aldıkları grubun kurallarını değiştiremeyen, esnetemeyen veya bununla ilgili grup içerisinde herhangi bir tartışma ortamı kuramayan üyeler, çareyi kendilerini daha ‘rahat’ hissedebileceklerini düşündükleri başka gruplara doğru yönelmiştir. Yöneticilerin ve genel üye profilinin tutumlarından rahatsız olan bu üyelerin, diğer gruplarda bu konular üzerine konuştuğu da görülmektedir. Ancak üyeler, eleştirdikleri sorunları grup içerisinde çözmek yerine bir çıkış yolu olarak farklı gruplar kurduğundan, heterodoksi olarak tanımlanacak eylemleri, grubun doxasının yeniden üretimine hizmet etmektedir. Grubun niteliğinin eskisine kıyasla daha kötü olduğunu düşünen üyeler de benzer biçimde çözümü grup içerisinde daha inaktif olmakta bulmuş, böylece grubun doxalarının devam etmesini sağlamışlardır. Bu üyelerin söylemlerinde grubun ‘eski hali’ bir nevi ortodoksik çağrı olarak nitelenebilir. Alanın ilk halinin yeniden ve hatta eskisinden çok daha doksik biçimde tesis edilmesine dayanan

ortodoksik inançların izi, bu üyelerin fikirlerinde kendisini göstermektedir. Ancak ortodoksik veya heterodoksik söylem ve davranışlara sahip olan üyeler, grubun dinamiklerini değiştirmeyecek yaklaşımlar sergilediklerinden, grubun doxası yeniden üretimini sürdürmektedir. Bu yeniden üretimin dayandığı en temel etmeni ise aşağıda yer alan katılımcı ifadesinde görmek mümkündür:

“Bence en kötü olanı oradan çıkıp başka bir grupta arkadan konuşarak eleştiri yapmaları, orada yapamadıkları için. Çekirdek bir grup kurmuşlar. Böyle bir cesareti yok dik durabilecek. Onlar [gizli grup kuranlar] neden çıkmıyorlar biliyor musun? Bence sosyal olarak orada istediği şeyi paylaşamıyor. Sosyalleşme biçimine uygun değil ama çok ciddi ve çok doğru bir bilgi akışı var. Oradan mahrum kalmak istemediği için.” (K-16).

Katılımcının dile getirdiği gerçek, grubun bilgi sermayesinin oldukça güçlü olduğu ve diğer pek çok unsurun önüne geçtiğidir. Grupta kendisi gibi olamayan fakat bilgi sermayesi nedeniyle gruptan da ayrılmayan üyelerin başka Facebook gruplarıyla bunu telafi etmeye çalışması, katılımcı için oldukça olumsuz bir durumdur. Kendisine göre bu üyeler, eleştirilerini dile getirecek cesareti bulamadığından farklı tercihlerde bulunmuşlardır. Bu anlamda, grubun dinamiklerini lehlerine olacak biçimde değiştirme gücünü kendinde bulamayan ancak gruptaki bilgi sermayesinden de mahrum kalmak istemeyen üyeler, doxayı yeniden üretmeye devam eden failer olarak grupta yer almaktadır. Aşağıda yer alan şekilde, grupta doxa, ortodoksi ve heterodoksi olarak belirlenen üç temel güç ilişkisine dayanan eylemsellikler ve inançlar bir arada sunulmaktadır:

Şekil 2: Grubtaki doxa, ortodoksi ve heterodoksi

Grubun doxaları, gruptaki paylaşımlar, yöneticiler ve üyeler üzerinde oluşan genel kanaatler, değer yargıları ve sınıflandırmalar içermektedir. Güvenilir bilgi, yararlı paylaşımlar, kültürel sermayesi yüksek olan yönetici ve üyeler bu sınıflandırmaların temel aksını oluşturmakta ve güç ilişkilerinin dağılımında belirgin bir rol oynamaktadır. Grup kuralları, yönetici veya üye müdahaleleri ile korunmaya çalışılan bu temel, üye olmaktan elde edilecek çıkarların (grubun sermayeleri) korunması adına önemlidir. Doxanın yeniden üretiminde etkin olan ortodoksik yaklaşımlar ise - beklendiği üzere - grup kurallarının önemi ve yerindeliğini, söz konusu müdahalelerin gerekliliğini ve haklılığını içermektedir. Bu aynı zamanda grubu ötekilerden ve makbul üye olmayanlardan ayıran mekanizmaların korunması anlamına gelmektedir. Böylece grubun amaçlanan halinin korunması, yeni gelen üyelerin bu düzeni bozmaması ve elde edilen çıkarların sürekliliğinin sağlanması için doxaların yeniden tesisi önem teşkil etmektedir. Grubun olduğu haliyle (doxalara bağlı olarak) devam etmesine yönelik aynı fikirde olmayan ancak grubun sermayeleri konusunda benzer tutumlara sahip olan kimi üyeler ise farklılıklarını çeşitli biçimlerde göstermektedir. Heterodoksi olarak işleyen bu farklı davranışların başında BYBO'dan ayrılmadan kurulan diğer Facebook grupları gelmektedir. Üyeler aynı zamanda kendilerine yakın buldukları kişilerle WhatsApp grupları da kurmaktadır. BYBO dışında kurulan bu birlikteliklerde üyeler, daha esnek ve rahat davranabildiklerini dile getirmiştir. Kimi üyeler ise gruptaki bazı tutum ve davranışları hoş karşılamamakta, bununla birlikte herhangi bir tartışma ortamına girmeyerek sessizce grubu takipte kalmaya devam etmektedir. Benzer biçimde hoşnutsuz olan kimi üyeler ise çözümü grubu daha az takip etmekte bulmaktadır. Bu son iki biçimde davranan katılımcıların tercihlerinin gerisinde yatan neden ise grubun eskisi kadar kendilerine hitap etmediği ve olumsuz yönde değiştiğini düşündükleri üye profilidir. Bu heterodoksik tutumlar, grubun içerisinde köklü bir değişim veya farklılaşmaya neden olmadığından, doxanın yeniden üretimine katkı sağlamaktadır. Eleştirilerde veya farklı eylemlerde bulunan üyeler, grubun güçlü sermayelerinden mahrum kalmamak adına grubu terk etmeyi düşünmemekte, gözettikleri çıkarları doğrultusunda grupta kalmaya devam ederek doxalar üzerine uzlaşır görünmeye devam etmektedir.

SONUÇ

Çalışmada, çevrimiçi gruplarda doxa ve ayırım pratikleri üzerine durulmuş, nitel araştırma yöntemi çerçevesinde gönüllü katılımcılarla gerçekleştirilen görüşmelerden elde edilen veriler analiz edilerek, betimsel biçimde çözümlenmiştir. Günümüz dijital ortamlarında mevcut ilişkileri anlamak ve analiz etmek, iletişim çağında giderek daha önemli bir hale

gelmiştir. Bu anlamda çalışma, dijital iletişim alanlarından birisi olan çevrimiçi grupları ele alarak, grup üyeleri arasındaki iletişim biçimini güç ilişkileri ekseninde ve Bourdieu sosyolojisine yaslanarak çözümlenmeyi amaçlamıştır. Özellikle Bourdieu'nün sermaye ve doxa nosyanları ile ayırım pratikleri üzerinden gerçekleştirilen çözümlenmeler ışığında, çevrimiçi grupların failleri (yöneticiler ve üyeler) etrafında vuku bulan iktidar ilişkileri tartışılmıştır.

Çalışmanın en önemli bulgularından birisi, – her alanda olduğu gibi – çevrimiçi gruplarda da iletişimin yönünü belirleyen ve şekillendiren güçlü faillerin olduğu (çoğu zaman bunlar grup yöneticileridir) ve bu faillerin peşi sıra gelen üyelerin grupta amaçlanan ilişkilerin yeniden üretiminde merkezi bir rol oynadığıdır. İncelenen grupta doxalar, grubun sermayeleri etrafında kümelenen yargılar ve kanaatler olarak belirmektedir. Bunlar, grubun nitelikli ve faydalı olduğuna yönelik inanç ile grubun bu yönünün korunması gerektiğine dair kabullerdir. Bu yargılar aynı zamanda ortodoksik ve heterodoksik pratikleri de üreten eylemselliklerdir. Gruptaki doxanın yeniden üretimine doğrudan katkı sağlayan ortodoksik yaklaşımlar ve davranışlar ile doxayı eleştiren ve çıkış yolları arayan heterodoksik failler arasında da güç ilişkilerinin kurulduğu görülmüştür. Ancak bu ayrık tutumları sergileyen üyeler grup içi dinamikleri değiştirmekte yeterli güce sahip olamadığından, bu heterodoksik tutumları da doxanın yeniden üretimine katkı sağlamaktadır.

Paylaşımların güvenilirliği, işlevselliği ve güncelliği; yöneticilerin tutum ve davranışlarının doğru ve güvenilir olduğuna yönelik inanç; üyelerin çoğunluğunun kültürel sermayesinin yüksek olduğuna dair kanaatler, grubun failleri tarafından paylaşılan ortak kabullerdir. Gruptaki tutum ve davranışları birincil düzeyde belirleyen bu yargılar, aynı zamanda gruptaki güç dağılımlarını ve pratiklerini de belirlemektedir. Grubun nitelikli ve işlevli olduğuna yönelik genel kanaatler, üyeler arasındaki güç dengelerini de belirlemiştir. Ortodoksi ve heterodoksi biçiminde dağılım gösteren bu ilişkiler, gruptaki doxaların korunması gerektiğini düşünenler ve bunun için izlenen yolların biçimini eleştirenler arasında kurulmaktadır. Doxanın sürekli olarak yeniden tesis edilmesinde rol oynayan ortodoks yaklaşımlar, gerilimli ve tartışmalı konular üzerinde grubun doxası yönünde taraf olan üyeler tarafından benimsenmektedir. Bunun karşısında konumlandığı varsayılan heterodoksik tutumlar ise grubun doxalarının korunması için izlenen yolların (uyarı mekanizmaları, gruptan çıkarma, agresif yönetim, vb.) doğruluğunu sorgulayan ancak alternatif olarak güç çatışmaları içerisinde girmek yerine kendi güç odaklarını (farklı Facebook grupları, WhatsApp grupları, sessiz kalma, vb.) oluşturmayı tercih eden üyeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Sonuç olarak, çevrimiçi gruplar kendi özgül sermayeleri ve farklı çıkarılara sahip failleri bulunan ve

bu yönleriyle kaçınılmaz biçimde doxalar üreten birer ‘alan’ olarak işlediğini söylemek mümkündür.

KAYNAKÇA

- Aghaei, S., Nematbakhsh, M. A. & Farsani, H. K. (2012). Evolution of The World Wide Web: From WEB 1.0 TO WEB 4.0. *International Journal of Web & Semantic Technology*. 3(1), 1-10.
- Aksoy, Z. (2020). Kültürlerarası Yeni Medya: Sosyal Medyanın Kültürlerarası İletişim Üzerinde Algılanan Etkileri. *Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 3(2), 126-144.
- Bakıroğlu, C. T. (2013). Sosyalleşme ve Kimlik İnşası Ekseninde Sosyal Paylaşım Ağları. *Akademik Bilişim*. Sayı: 13, 2014.
- Bang, J., Youn, S., Rowan, J., Jennings, M., & Austin, M. (2018). Motivations for and Outcomes of Participating in Research Online Communities. *International Journal of Market Research*. 60(3), 238-256.
- Baym, N. (1998). The Emergence of On-Line Community. *Cybersociety 2.0: Revisiting Computer-Mediated Communication and Community*. Ed. S. Jones. London: SAGE.
- Bigliardi, B., Bottani, E., & Casella, G. (2020). Enabling Technologies, Application Areas and Impact of Industry 4.0: A Bibliographic Analysis. *Procedia Manufacturing*. 42, 322-326.
- Bourdieu, P. (1977). *Outline of A Theory of Practice*. Cambridge University Press.
- Bourdieu, P. ve Wacquant, L. J. (2014). *Düşünsel Bir Antropoloji İçin Cevaplar*. Çev: Nazlı Ökten. İletişim.
- Bourdieu, P. (2015). *Ayırım*. Çev: D. Fırat & G. Berkkurt. Ankara: Heretik.
- Bourdieu, P. (2015). *Pratik Nedenler*. İstanbul: Hil Yayın.
- Bourdieu, P. (2019). *Sosyoloji Meseleleri*. Çev: F. Öztürk, D. Uçar, M. Gültekin, A. Sümer. Ankara: Heretik.
- Boyd, D. (2012). Participating in The Always-On Lifestyle. *The Social Media Reader*. Ed. M. Mandiberg. New York University Press.
- Bruns, A. (2009). *From Prosumer to Producer: Understanding User-Led Content Creation. Transforming Audiences 2009*.
- Choudhury, N. (2014). World Wide Web and Its Journey from Web 1.0 To Web 4.0. *International Journal of Computer Science and Information Technologies*. 5(6), 8096-8100.
- Deer, C. (2008). *Doxa. Pierre Bourdieu: Key Concepts*. Ed. M. Grenfell. London: Routledge.
- Driskell, R. B., & Lyon, L. (2002). Are Virtual Communities True Communities? Examining The Environments and Elements Of Community. *City & Community*. 1(4), 373-390.
- Grinnell, C. K. (2009). From Consumer To Prosumer To Producer: Who Keeps Shifting My Paradigm? (We Do!). *Public Culture*. 21(3), 577-598.

- Gupta, S., & Kim, H. W. (2004, August). Virtual Community: Concepts, Implications, And Future Research Directions. In Proceedings of the Tenth Americas Conference On Information Systems.10, 2679-87.
- Hill, C. A., Dean, E., & Murphy, J. (2013). Social Media, Sociality, And Survey Research. John Wiley & Sons.
- Hyde, A., Linksvayer, M., Mandiberg, M., Peirano, M., Tarka, S., Taylor, A., Toner, A. & Zer-Aviv, M. (2012). What Is Collaboration Anyway?. The Social Media Reader. Ed. M. Mandiberg New York University Press.
- Li, H. (2004). Virtual Community Studies: A Literature Review, Synthesis and Research Agenda. AMCIS 2004 Proceedings.
- Lister, M., Dovey, J., Giddings, S., Grant, I. & Kelly, K. (2009). New Media: A Critical Introduction. London: Routledge.
- Manovich, L. (2002). The Language of New Media. Cambridge: MIT Press.
- Nath, K., Dhar, S., & Basishtha, S. (2014, February). Web 1.0 To Web 3.0-Evolution of The Web and Its Various Challenges. In 2014 International Conference On Reliability Optimization and Information Technology (ICROIT). 86-89.
- Oztemel, E., & Gursev, S. (2020). Literature Review of Industry 4.0 And Related Technologies. Journal of Intelligent Manufacturing, 31(1), 127-182.
- Papacharissi, Z. (Ed.). (2010). A Networked Self: Identity, Community, And Culture On Social Network Sites. Routledge.
- Plant, R. (2004). Online Communities. Technology In Society. 26(1), 51-65.
- Preece, J. (2000). Online Communities: Designing Usability, Supporting Sociability. New York: Wiley.
- Rheingold, H. (2000). The Virtual Community, Revised Edition: Homesteading On the Electronic Frontier. MIT Press.
- Taprial, V., & Kanwar, P. (2012). Understanding Social Media. Bookboon.
- Xiao, H., Li, W., Cao, X., & Tang, Z. (2012). The Online Social Networks On Knowledge Exchange: Online Social Identity, Social Tie and Culture Orientation. Journal of Global Information Technology Management. 15(2), 4-24.
- Van Dijck, J. (2013). The Culture of Connectivity: A Critical History Of Social Media. Oxford University Press.
- Wang, H., Chung, J. E., Park, N., Mclaughlin, M. L., & Fulk, J. (2012). Understanding Online Community Participation: A Technology Acceptance Perspective. Communication Research. 39(6), 781-801.
- Wyrwoll, C. (2014). User-Generated Content. Social Media. Springer Vieweg, Wiesbaden.
- Yanıklar, C. (2014). Sanal Topluluklar Ve Geleneksel Topluluklar Arasındaki Farklılıkların Sosyolojik Bir Analizi. Sosyoloji Araştırmaları Dergisi. 17(1), 158-190.
- Yin, Y., Stecke, K. E. & Li, D. (2018). The Evolution of Production Systems from Industry 2.0 Through Industry 4.0. International Journal of Production Research. 56(1-2), 848-861.